

Odkiaľ sa vzali názvy nábytku?

Lucia Laudoniu

17. septembra 2021 ✚ Kultúra

Poznáte to. Keď nás zachváti upratovacia horúčka, zívajúce šuplíky kričia: *Aj ja som tu!* Komody, skrine, stoly, postele. Sú tu odpradáva. Alebo nie? Kedy vlastne „vznikol“ nábytok a kde sa vzali slová, ktoré používame každý deň?

Za existenciu niektorých častí nábytku môžeme vďačiť aj usilovným rukám mníchov zo stredovekých kláštorov.

Termín *nábytok* v slovenčine pravdepodobne súvisí so slovesom nadobudnúť, získať (v češtine *nabyt*). Výraz *mobiliár*, ktorý v taliančine poznáme v podobe *mobile*, prípadne *beni mobili*, má pôvod v latinskom *mobilis*, prenosný (od slovesa *movere*, hýbať sa). Nábytok bol majetkom, ktorý bolo možné prenášať a variabilne usporiadať, na rozdiel od domu, ktorý mal pevne zapustené korene – ako strom.

Pre zámožnejších bol mobiliár prostriedkom sebaaprezentácie, ale nie tak, ako hovorili starí Rimania: *Saepe divitiarum copia superbiae causa erit* (Nábytok bohatstva často býva príčinou pýchy).

Elementárnymi kusmi zariadenia domácností najširších vrstiev boli truhlica, lavica a lôžko, ktoré zvyčajne tvoril slamník alebo kožušiny na jednoduchej drevenej konštrukcii. Slovo truhlica pochádza z hornonemeckého *Truhe*, čiže drevený uzamykateľný box. Truhlice sa v prípade nebezpečenstva dali ľahko prenášať, boli preto univerzálnym úložným priestorom. Ich pôvod je starý ako ľudstvo samo, no v starovekých kultúrach, napríklad u Egypťanov, plnili tiež funkciu trezoru.

Na nábytok narážame na každom kroku. Vieme, prečo je stôl stolom a stolička stoličkou?

Zdroj: pxhere.com

Francúzske *trésor*, ktoré prešlo aj do slovenčiny vo význame zabezpečená schránka na cennosti, píše svoj príbeh vďaka latinskému *thesaurus* a gréckemu *θησαυρός*, pokladnica. Truhlice boli „pokladnicami“, v ktorých si ľudia uchovávali to najcennejšie, čo mali spomedzi materiálnych statkov – potraviny a odevy.

Z tržníc a námestí sa ozývala hlasná vrava peňazomencov. Sedávali na laviciach, ktorým sa v Taliansku hovorilo *banco*. Bola to práve obchodná lavica, ktorá pod Apeninským nebom dala meno finančným

domom, bankám. Keď stredovekí obchodníci skrachovali, prejavovali svoju insolventnosť vskutku búrlivým spôsobom – rozbili lavicu, ktorá bola každodennou spoločníčkou ich finančných operácií. Talianska fráza *banco rotto*, čiže zlomená lavica, sa v európskych jazykoch stala synonymom ekonomického dna – bankrotu.

Aj finančníci s deravými vreckami túžili po ružových snoch, a tie mohli nájsť – kde inde – než v posteli. Noc mala vždy svoju moc a voňavá posteľ mala chrániť hosťa pred zraniteľnosťou. Orientálne národy, medzi nimi Asýrčania a Peržania, jej pripisovali magický význam a Homérov Odysseus videl v posteli z olivovníka symbol manželskej vernosti. V posteli život začínal (svadobné lôžko, kolíska) i končil (smrteľná posteľ).

Lôžko, symbol intimity, poznáme od praveku, kedy nahradilo hromadu trávy alebo rastlinných ratolestí, ktoré počas nočného odpočinku zamedzovali pôsobeniu chladu z pôdy. Aby bolo teplučko, bolo treba postlať. Slovenské slovo *posteľ* tak označuje miesto, ktoré je postlané mäkučkým matracom.

Spánok je aktom dôvery v nové požehnané ráno. Nad posteľami našich predkov bdeli sväté obrázky. Posteľ bola akýmsi nočným oltárom, na ktorom sa ľudské telo zamykalo Božím kľúčom pokoja.

Zdroj: pxfuel.com

„Čuš a spi!“ hovorievame občas malým deťom, keď náš pohár trpezlivosti pretečie. Pejoratívny výraz *čuš*, prípadne *kuš*, skutočne súvisí s posteľou. Francúzske *couche* (čítaj „kuš“) je prezentom slovesa *coucher*, ľahnúť si (odtiaľto pochádza i podstatné meno *gauč*). *Couche*, ergo ľahni, zalez do postele, nie je príliš zdvorilé slovo. Pôvodne to bol povel pre psy.

A teraz trochu faktov. Najstaršie typy lôžok pochádzajú približne z roku 3 600 pred Kristom a boli objavené v pieskovcovom jaskynnom komplexe Sibudu Cave v južnej Afrike. V antickom latinskom svete sa rozlišovalo medzi nábytkom na spanie (*lectus cubicularis*) a jedálenským lôžkom (*lectus triclinaris* alebo *discubitorius*). V Ríme sa jedávalo poležiačky na ľavom boku, jedálňam preto prischol názov *triclinium* – miesto s troma posteľami. Tento tvar doputoval do latinského jazyka zo starej gréčtiny, v ktorej *κλίνω* znamenalo jednoducho „skloniť chrbát“ – ľahnúť si. Starí Heléni hovorili posteli *κλίνη* (čítaj „kliné“) a z krajov od Egejského mora pochádza aj „slovenské“ substantívum *poliklinika*. Poliklinika je z etymologického hľadiska miestom, kde je veľa postelí.

Gauč, diván, sofa, kanapa, otoman, alebo moderne – sedacia súprava. Reťaz slov vzbudzuje dojem, akoby všetok čalúnený nábytok bol „na jedno kopyto“, z jedného jazykového cesta. História je aj v tomto prípade

kľukatá ako serpentína (mimochodom, serpentína vznikla z latinského *serpens*, had).

Schúliť sa ako hady môžeme na *diván* alebo *sofu* – obe tieto slová majú pôvod v perzštine a v arabčine. V Osmanskej ríši si na veľkých ozdobných vankúšoch, *sofách*, hovali kalifovia, ministri a štátni radcovia, ktorí po sedačky riadili osud východnej Európy, hrajúc pri tom svoj diplomatický šach.

Diván a sofa nie sú až také staré, ako sa nám zdá. Sú importom z Orientu, ctitelia Alaha však nachádzali svoje umelecké vzory v kresťanskej Východorímskej ríši. Historický nábytok z rumunského paláca Cotroceni dýcha byzantskou ornamentikou.

Zdroj: commons.wikimedia.org / Joe Mabel

Vedeli ste, že slovo diván pôvodne označovalo úradné písomnosti? Toto substantívum sa do arabčiny zatúlalo pravdepodobne z perzštiny a pod vplyvom kontaktov Európanov s blízkovýchodným svetom získalo význam vládneho aparátu. Z obchodných vzťahov medzi Talianmi a moslimskými Arabmi sa v modernej taliančine „narodil“ aj výraz *dogana*, colnica.

Za panovania rozšafného Ľudovíta XV. zachvátila francúzske dvory móda neoklasicizmu. Arabské komodity boli v kurze a kráľovi sa zapáčilo kopírovať životný štýl kolegov z Orientu. Arabská pohovka privezená do krajiny galského kohúta dostala názov *divan*, pretože bola miestom pracovného pohodlia tureckej vlády. Príbuznosť medzi slovami diván a starorímskym *divinus* (božský) však jazykovedci nepotvrdili.

Inak je to v prípade slova *kanapa*. Vedeli ste, že malý diván, ktorý preslávil anglický výrobca rokokového nábytku Thomas Chippendale, súvisí s komármi? Latinské *conopeum* bolo sedadlo so sieťkou proti (otravnému) hmyzu.

Naše staré matere si ešte pamätajú slovo *otoman*. Toto archaické pomenovanie pre menšiu pohovku pramení vo francúzskom adjektíve *ottoman*, turecký, a podobne ako diván alebo sofa, *in silentio loquitur*,

rozpráva v tichu o krajine svojho pôvodu.

Nesmieme však zabúdať, že tureckí nábytkári sa utiekali k byzantskému inšpiračnému prameňu, a ten zasa vyviedol z grécko-rímskej antiky. Orientálny nábytok je esenciálne, vo svojej podstate východokresťanský a pochádza z čias, keď si sultán *cum violentia*, násilne prisvojil vyšívaný trónny vankúš byzantského cisára...

Či už ležíme na kanape, alebo si povystierame kosti na elegantnej sofe, ľahko si všimneme ich spoločného menovateľa. Je to čalúnenie. Slovo *čalúnik* má geografický nádych. Francúzske mesto *Châlons-en-Champagne* (čítaj „šalon an šampaň“) bolo v minulosti typické produkciou látok, ktoré sa používali na potahy sedacieho nábytku. Je nad Slnko jasnejšie, že sedačky a šampanské k nám prišli z krajiny Asterixa a Obelixa.

Talianska skriňa na sakrálné objekty zo 17. storočia.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Skriňa je priestor, kam „skrývame“ šaty či iné vecičky, s hrou na skrývačku však nemá nič spoločné. Pôvod slova skriňa v slovenskom jazyku opäť poukazuje na blízkosť Nemecka. Slovenčina si tento výraz požičala z nemeckého *Schrein*, svätyňa, schránka, ktoré sa v nemčine udomácnilo vďaka latinskému *scrinium*, ergo krabica na dokumenty. „Dcéorskými“ slovami latinského tvaru sú talianske *scrigno*, maďarské *szekrény*, ba aj anglické *shrine*.

„Znám jednu dívku, ta má dukáty... kus pole má, i novou almaru!“ chvastá sa dohadzovač Kecal v komickej opere Bedřicha Smetanu *Predaná nevesta*. Predať takú almaru znamenalo prilepšiť si o poriadny mesiac, pretože vysoká a masívna skriňa bola (nielen) v stredoveku súčasťou inventáru kostolných sakristií, v ktorých boli deponované liturgické predmety a rúcha.

Skrine s drevenou intarziou sa dočkali najväčšieho rozmachu v renesančnom 14. storočí, kedy sa *ex umbra*, z tieňa kláštorov, natrvalo presťahovali do šľachtických domov.

Monastiere, ktoré ako Božia pokladnica chránili *patrimonium* antiky, mali dôležitý vplyv aj na rozvoj kultúry bývania. Almary, mníšske *sellae*, sedadlá či byzantský štvornohý stolček *tetrapodion* – dôstojnosť sakrálného mobiliára bola svetlom aj pre laické sídla.

V dobách antického Ríma odpočívali v tieni skríň rôzne druhy náradia i zbrane na nevyhnutnú obranu. Klasický názov *armarium* má spoločný koreň s latinským plurálom *arma*, zbrane. Keď elegantnú latinčinu zomlel tvrdý mlynček slovanských úst, dala slovenčine a češtine (skomolené) slovo *almara*, s ktorým by Cicero určite nebol spokojný...

Meno kredenca pochádza z latinského slova pre dôveru, vieru a sľub.

Zdroj: commons.wikimedia.org / Janez Novak

Nielen po zuby ozbrojení sprisahanci ohrozovali barbarské tróny, ktoré po páde Západorímskeho impéria rástli ako huby po daždi. Najväčším nepriateľom stredovekého feudála bol – jed. Nobilita si „pre istotu“ najímala komorníkov povinných kontrolovať jedlo pred tým, než skončilo na urodzenom tanieri. Potraviny, ktoré mali prejsť kontrolou, či nie sú otrávené, sa od 15. storočia servírovali na špeciálnom stolčeku zvanom *credenza*, čo znamená dôvera. Taliansky tvar je derivátom latinského *credentia*. Pripomína vám to kredenc? Správne! Ale súčasťou domáceho vokabulára sa kredenc stal až na začiatku 20. storočia, keď v našich príbytkoch vládla secesia či *art déco*.

Kredence tak, ako ich poznáme dnes, má na svedomí americká Hoosierova manufaktúra, ktorá nimi od roku 1920 zásobovala vari každý dom v Zámorí. Podľa inej teórie sa kuchynské kredence vyvinuli z renesančných príborníkov či z nábytku v stredovekých sakristiách a do Ameriky sa dostali francúzskymi a britskými koloniálnymi cestami.

Jazyk bývalej Galie nám dal aj slovo *bufet*, ktorým označujeme bistro aj typ jedálenského nábytku určený na úschovu liehovín. V slove *bufet* znie echo francúzskeho *fête*, sviatok (z neskorolatinského *festā*) a *bœuf*, vól. Fašiangy a karnevaly (z talianskeho *carne vale* – zbohom, mäso) sa v stredoveku nezaobišli bez bujarých zábav, ktoré organizovali najmä študenti. Na *fête du bœuf*, pouličné študentské sviatky opekaných volov, sa takmer zabudlo, ale slovo *bufet* žije ďalej ako ekvivalent rýchleho (a nie veru zdravého) občerstvenia.

Najesť sa rýchlo a lacno je pohodlné. Adjektívum pohodlný, po latinsky *commodus*, svieta v názve menšej, spravidla šuplíkovej skrinky – komody. V Danteho reči sa komodám hovorí *cassettone* – malý domček (od ľudového latinského *casa*, chýža, chalupa).

Komody k nám zrejme prišli z Francúzska, cudzie však neboli ani v talianskych krajocho.

Zdroj: publicdomainpictures.net

Neprekvapí nás, že rodiskom komôd je Francúzsko, kde je názov *commode* doložený už v roku 1708. *Commodus* znamená tiež užitočný. Šikovné skrinky s barokovými krivkami rýchlo nahradili nepraktické a objemné skrine a truhlice zapečatené ťažkými zámkami.

Píše sa rok 1865. Podnikateľský nos vynálezcu ohýbaného nábytku, po ktorom prahla každá viedenská kaviareň, vyňuchal bohatú zásobu dreva práve v slovenských bukových lesoch. Nábytkársky génus Michael Thonet expandoval do Veľkých Uheriec pri Partizánskom. Miestna fabrika s ohybárňou mala všetky predpoklady, aby od roku 1866 zásobovala budúcimi *thonetkami* celú Európu. Nábytku z Veľkých Uheriec odzvonilo v roku Pucciniho smrti 1924. Nuž, hlavný flux v nábytkárskom priemysle neobišiel ani Slovensko.

Nielen Thonetova slávna stolička „štrnástka“ spravila dieru do sveta. História stoličiek a kresiel startuje v starom Egypte a v Ninive, ktoré poznáme zo Svätého písma.

Trón v podobe imperiálnej orlice. Zvieracie motívy boli typickým znakom antického nábytku.

Zdroj: pxhere.com

Stolica, trón, rímska *sella curulis* alebo pápežská *sedes gestatoria* sa v dejinách nábytku „vezú“ na jednej „frekvencii“. Jej meno je moc. Už najstaršie národy verili v posvätnosť trónu, ktorého štyri nohy symbolizovali štvoricu svetových strán, akoby ten, komu patrí privilégium vlády, mal v moci všetky „kúty“ *orbis terrarum*.

Archaický človek hľadal v štyroch nohách stoličky štyri živly. Pre nás kresťanov sú štyri nohy (respektíve strany) biskupského trónu (*cathedra* v byzantskom obrade) spomienkou na učenie štyroch evanjelistov. Bez vernosti tomuto učeniu sa každý biskupský trón rúca ako stolička so zlomenými nohami!

Inak to nie je ani so stolom, ktorý je geometrickým základom oltára. Mesiacu sa podobal polkruhovitý rímsky stôl *mensa lunata*, ale stredovek dal prednosť rektangulárnej tabuli. Áno, pôvodný význam latinského substantíva *tabula*, ktoré angličtina pozná v podobe *table*, je doska na písanie.

Výrazy stôl a stolička priplávali do slovenčiny z nemeckých vôd. Slovenský stôl akoby z oka vypadol starogermánskemu *stuol*. A z neho zasa vyrástlo nemecké *Stuhl*, stolička. Ide o deverbátiva odvodené od slovesa *stare* s indoeurópskym jazykovým substrátom.

Nihil novi sub sole. Nábytok zo starého Ríma nás dodnes inšpiruje praktickosťou spojenou s krásou, symfóniu účelnosti a estetična však dokonale rozvíja až kresťanský chrámový mobiliár.

Zdroj: flickr.com

Čo stojí, to sa nehýbe. Vedeli to už starí Latinovia, ktorí nazvali sochu *statua*, od *statuo* – stojím, fixujem. Aj obydlia sa hovorilo *stabulum*. A sme znova na začiatku. Nábytok sa hýbe a mení, vezme ho oheň, voda alebo čas, ale pocit domova nám nevezme nikto.

Zdroj titulného obrázka – www.hippopx.com/church-wood-old-architecture-bank-church-pews-religion

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/odkial-sa-vzali-nazvy-nabytku/>